

MARIA GAWROŃSKA, ELŻBIETA TRELA-KIEFERLING

Muzeum Archeologiczne w Krakowie

Edukacja archeologiczna jako edukacja interdyscyplinarna

ABSTRACT

Teaching archaeology as interdisciplinary education

Education has become an important issue in present museum activities. However, the perception of a museum educator has changed over the last decades. Responding to the needs, museums have changed the scope and the form of their educational effort. Using the basic curriculum of general education in primary schools, the archeoWZORY Project has developed a wide educational offer promoting interdisciplinary approach to prehistory themes (Fig. 1, 2). The project concept was explained using the case study of the most popular activity, i.e. "Peru Pattern Book". It discusses, among other things, artefacts from *The Peru collection of Władysław Kluger* (Fig. 3).

The aim of the archeoWZORY educational project is also to implement two tasks: "inspirations" and "reconstructions". The first task is aimed to raise the awareness of extraordinarily rich sources of prehistoric patterns and ornaments as a collection of motifs inspiring their free processing and use to create a new quality (Fig. 4–6). Another objective is to familiarise the participants with the specific handicraft technique, its origins and development, which can be implemented in a few different aspects (Fig. 7–9).

Keywords: teaching archaeology, museum education, museology, Archeological Museum in Kraków

Słowa kluczowe: edukacja muzealna, edukacja archeologiczna, muzealnictwo, Muzeum Archeologiczne w Krakowie

Jednym z ważnych zagadnień współczesnej aktywności muzeów jest edukacja. Jednak na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci oczekiwania odbiorców względem tej funkcji muzeów wyraźnie się zmieniły. W latach 80. XX wieku najpopularniejszą formą kontaktu z widzem, szczególnie z grupami dzieci i młodzieży w wieku szkolnym, były lekcje muzealne. Miały one formę prezentacji wybranych zagadnień na wzór lekcji szkolnych lub oprowadzania po ekspozycjach muzealnych.

W latach 90. coraz częściej zwracano uwagę na edukowanie nie tyle przez przekazywanie informacji odbiorcom, co raczej poprzez stworzenie widzowi warunków do zrozumienia wiadomości przekazywanych za pośrednictwem zabytków [Rottermund 1991, 29]. Wymusiło to zmianę roli edukatora muzealnego. Miał nie tyle przekazywać własną wiedzę, ile raczej aktywnie towarzyszyć w poszukiwaniach informacji, wykorzystując ekspozycje i zajęcia muzealne.

Obecnie coraz częściej wymagany jest jeszcze jeden element – kompatybilność muzealnej oferty edukacyjnej z ofertami innych instytucji kultury [Majewski 2001, 26] Domy kultury, galerie sztuki, stowarzyszenia realizujące pojedyncze projekty kulturalne coraz silniej konkurują z muzeami zarówno o uwagę odbiorców, jak i o fundusze zewnętrzne. Muzea, odpowiadając na potrzeby, zmieniają zakres i formę oferty edukacyjnej [Markowski 2013, 13]. W równym stopniu dotyczy to oferty dla odbiorców indywidualnych, jak i grup szkolnych.

Tym, co różni muzea od wspomnianych wyżej organizacji i instytucji, są przechowywane w nich zbiory. To one są pretekstem do wizyty w muzeum i osi narracji edukatorów. Muzea archeologiczne, bazując na zabytkach pradziejowych i starożytnych, odczuwają silną pokusę ograniczania się do zajęć edukacyjnych o tematyce „prahistorycznej”. Takie też są najczęściej oczekiwania nauczycieli rezerwujących zajęcia dla grup. Możliwy jest jednak do napisania taki scenariusz wizyty w muzeum archeologicznym, w którym będą się znajdować zagadnienia z wielu dziedzin kształcenia w szkołach. Wychodząc z tych założeń, pod koniec 2012 roku autorki artykułu zaproponowały realizację projektu *archoWZORY* w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

W ramach tego projektu realizowane są liczne cykle warsztatów. Jeden z nich, zatytułowany „Wzornik peruwiański”, realizowany był w 2012 i 2013 roku. Skoro Muzeum Archeologiczne w Krakowie posiada dość rzadką kolekcję zabytków peruwiańskich, udostępnioną na stosunkowo niedawno otwartej (2008), atrakcyjnej wizualnie wystawie, autorki projektu postanowiły oprzeć narrację zajęć na tematyce motywów i tematów zaczerpniętych właśnie z tej ekspozycji (il. 1). Mimo, wydawałoby się, dość hermetycznej problematyki – kultury prekolumbijskiej w Ameryce Południowej – warsztaty zostały przygotowane w taki sposób, by nawiązywały do wymagań i celów kształcenia w zakresie różnych przedmiotów szkolnych, w myśl informacji zawartych w Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych w klasach IV–VI [Rozporządzenie MEN, załącznik 2; il. 2].

Warsztaty dotyczące kolekcji *Peruwiańskie zbiory Władysława Klugera* (il. 1) przygotowano w taki sposób, aby odpowiadały one wspomnianym wymogom podstawy programowej z wybranych przedmiotów na II poziomie edukacyjnym, czyli w klasach IV–VI.

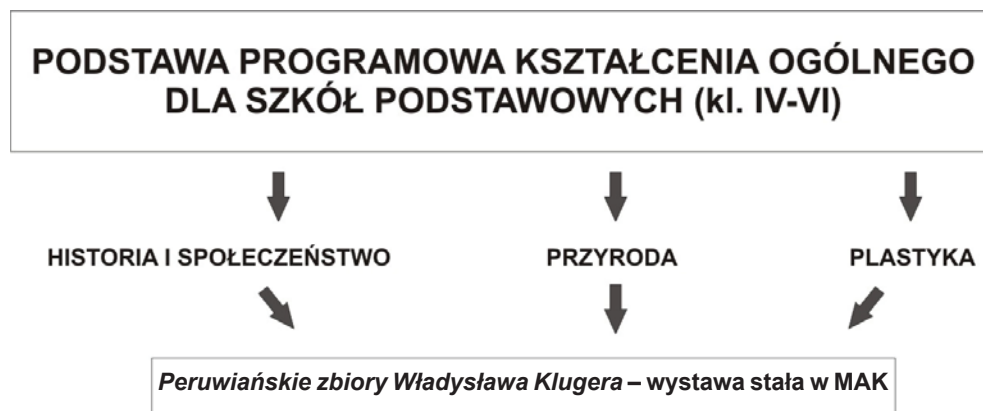
Podczas zajęć odwoływano się do zadań z następujących przedmiotów: plastyka, historia i społeczeństwo oraz przyroda.

Wzornik peruwiański
zajęcia w ramach projektu archeoWZORY

**PODSTAWA PROGRAMOWA KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO
DLA SZKÓŁ PODSTAWOWYCH (kl. IV-VI)**

Il. 1. Zasada wykorzystania elementów Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych podczas zajęć „Wzornik peruwiański”

Il. 2. Elementy Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych, które można omawiać w kontekście wystawy stałej *Peruwiańskie zbiory Władysława Klugera*

1. Cele kształcenia w zakresie przedmiotu plastyka

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki; wymagania ogólne [Rozporządzenie MEN, 47]

W nawiązaniu do wymagań kształcenia w dziedzinie plastyki podczas warsztatów omawiane są techniki i motywy zdobnicze kultur prekolumbijskich. W zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie znajdują się m.in. zabytki kultury Huari. Zarówno kolorystyka, jak i zastosowane motywy, będące albo przekształconymi elementami realistycznymi, albo całkowicie zgeometryzowanymi układami, stają się pretekstem do rozmów o sztuce. Taki wstęp jest niezastąpiony podczas prezentacji i omawiania tkanin czy naczyń z geometryczną dekoracją malarską prezentowanych na wystawie *Peruwiańskie zbiory Władysława Klugera*. Dzięki niemu również zupełnie odmienne od znanych z tradycji europejskich formy naczyń i innych wyrobów ceramicznych tracą etykietę dziwnych i niezrozumiałych. Widzowie zaczynają dostrzegać szczegóły zdobień, elementy indywidualne różnicujące poszczególne zabytki. Z drugiej strony dzięki kontaktowi z zabytkami powstałymi w zupełnie innej tradycji zastanawiają się nad własnym kontekstem kulturowym.

2. Cele kształcenia w zakresie przedmiotu historia i społeczeństwo – wymagania ogólne

Poniżej omówiono wybrane punkty z rozporządzenia MEN, zachowując numerację oryginalnego tekstu.

I. Chronologia historyczna

Uczeń posługuje się podstawowymi określeniami czasu historycznego: okres p.n.e., n.e., tysiąclecie, wiek, rok; przyporządkowuje fakty historyczne datom; oblicza upływ czasu między wydarzeniami historycznymi i umieszcza je na linii chronologicznej; dostrzega związki teraźniejszości z przeszłością [Rozporządzenie MEN, 48].

Jest to najłatwiejszy do osiągnięcia cel edukacyjny w muzeach o profilu historycznym. Kolekcja zabytków peruwiańskich w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie zawiera wyroby powstałe na przestrzeni ponad tysiąca lat, poczynając od kultury Moche (200 r. p.n.e.–600 r. n.e.) po kultury Chimu oraz Chancay, rozwijające się w tzw. późnym okresie przejściowym (1000–1476). Dzięki programowi szkolnemu okres ten w dziejach Europy jest młodym widzom doskonale znany, wydarzenia rozgrywające się równoległe, ale na innym kontynencie są więc dla nich interesującym rozszerzeniem wiadomości szkolnych.

IV. Zainteresowanie problematyką społeczną

Uczeń ma nawyk dociekania w kontekście społecznym – zadaje pytania, „dlaczego jest tak, jak jest?” i „czy mogłoby być inaczej?”, oraz próbuje na nie odpowiedzieć [Rozporządzenie MEN, 48].

Wizyty na wystawach archeologicznych pozwalają zadawać pytania i proponować odpowiedzi niejako wymuszone przez kontakt z bezpośrednim świadkiem przeszłości, jakim są zabytki. Rola edukatora sprowadza się wyłącznie do pośredniczenia w tym przekazie, co może być nawet traktowane jako misja całego muzeum, jak to ma miejsce w przypadku Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

3. Cele kształcenia w zakresie przedmiotu przyroda – wymagania ogólne

12. Lądy i oceany. Uczeń:

1) wskazuje na globusie: bieguny, równik, południk zerowy i 180°, półkule, kierunki główne oraz lokalizuje kontynenty, oceany i określa ich położenie względem równika i południka zerowego;

2) wskazuje na mapie świata: kontynenty, oceany, równik, południk zerowy i 180°, bieguny;

3) charakteryzuje wybrane organizmy oceanu, opisując ich przystosowanie w budowie zewnętrznej do życia na różnej głębokości;

4) opisuje przebieg największych wypraw odkrywczych, w szczególności Krzysztofa Kolumba i Ferdynanda Magellana [Rozporządzenie MEN, 54].

Wystawa zbiorów pochodzących z Ameryki Południowej oraz informacje przekazywane podczas prezentacji multimedialnej, w tym informacje o faunie, środowisku przyrodniczym i warunkach klimatycznych na tym terenie, są doskonałym uzupełnieniem wiadomości szkolnych w zacytowanym powyżej zakresie nauczania. Zrozumiałe stają się przyczyny wykorzystywania w życiu codziennym surowców odmiennych od używanych w Europie. Podobnie oczywiste staje się wykorzystanie sylwetek zwierząt typowych dla tamtejszego środowiska przyrodniczego w zdobnictwie tkanin kultur Chimu i Chanay. Świat symboliki kultur prekolumbijskich staje się bardziej zrozumiały.

Podane powyżej elementy warsztatów „Wzornik peruwiański” są jedynie przykładem takiej interpretacji wystawy, która będzie odpowiadać wielu tematom edukacji szkolnej, mimo iż przedmioty na niej prezentowane nie są bezpośrednio umieszczone w programie edukacyjnym. W okresie od lutego 2012 do czerwca 2013 roku w warsztatach wzięły udział prawie 3 tysiące dzieci z 137 klas. Współpraca szkół i muzeów powinna wpływać w większym niż dotychczas zakresie na kształtowanie programu wystawienniczego muzeów posiadających zbiory archeologiczne. Tego typu partnerstwo przynosi pozytywne skutki obu instytucjom i wpływa na wzrost liczby zwiedzających. Młodzież szkolna, która uczestniczy w interesujących zajęciach muzealnych w ramach programu szkolnego, chętnie wraca ponownie zwiedzić muzeum, tym razem z rodziną lub znajomymi [Skutnik 2013, 1].

Atrakcyjność oferty muzealnej skierowanej do szkół w prosty sposób przekłada się również na zainteresowanie całością „tematyki” oferowanej przez dany profil muzeum. Tematyka historyczna, a szczególnie archeologiczna, jest niezwykle inspirującym twórczym. Wiedzą o tym organizatorzy różnych pokazów, festynów i innych imprez plenerowych, podczas których zazwyczaj prezentują się drużyny rekonstruktorskie czy zespoły muzyki dawnej i tańców dworskich. Warto wykorzystywać to zainteresowanie nie tylko dla rozrywki, ale też dla przekazywania wiedzy, którą posiadają pracownicy muzeów.

* * *

Celem edukacyjnym projektu archeoWZORY jest również realizowanie dwu zadań roboczo określanych jako „inspiracje” i „rekonstrukcje”. Pierwsze zadanie ma na celu naukę świadomego korzystania z niezwykle bogatego źródła pradziejowego wzornictwa i ornamentyki jako zbioru motywów inspirujących do swobodnego przetwarzania i użycia w celu stworzenia nowej jakości (il. II). Drugie zakłada poznanie konkretnej techniki rękodzielniczej wraz z konotacją jej powstania i rozwoju. Zadania te można realizować w kilku odmiennych aspektach.

Wzory pradziejowe mogą stać się źródłem inspiracji. Na najpopularniejszych wśród grup szkolnych zajęciach z cyklu archeoWZORY – „Wzorniku peruwiańskim” – w części warsztatowej dzieci malowały na bawełnianych torbach ekologicznych peruwiańskie wzory (szczególnie motywy ptaków: kondorów, kolibrów, kaczek, a także małpki, skorpiony, jaguary, wojowników; il. III) W prezentacji poprzedzającej warsztaty uczestnicy byli informowani, jakie przedmioty Indianie starożytnego Peru ozdabiali zwierzęcymi motywami (tkaniny i ubrania, naczynia, broń, narzędzia; motywy zwierzęce pojawiły się również na płaskowyżu Nazca).

Motywy pradziejowe na archeoWARSZTATACH były najczęściej swobodnie przetwarzane z użyciem innej techniki niż w oryginale. Zazwyczaj dawne wzory – tkane, lepiane w glinie, rzeźbione, odlewane w metalach – podczas zajęć malowano na tkaninach.

Czasem jednak wzory tworzono z użyciem podobnych technik (il. IV). W takim wypadku edukacja obejmowała również wytłumaczenie różnic pomiędzy technikami historycznymi a współczesnymi. Wyjaśniano różnice w produkcji i utrwalaniu barwników oraz pomiędzy poszczególnymi technikami zdobienia tkanin: haftem, tkaniem i malowaniem.

Inny zabytek archeologiczny zainspirował warsztaty pt. „Wzornik z Bayeux”. Jest to niezwykle ciekawy wyrób z XI wieku, zachowany do naszych czasów w zdumiewająco dobrym stanie [Rud 1992, 10]. Jego sława sprawia, że może być wykorzystywany nie tylko jako element edukacji historycznej w kontekście wydarzeń na nim przedstawionych (bitwa pod Hastings [1066] oraz wydarzenia polityczne, które do niej doprowadziły), ale również jako element edukacji kulturalnej. Jest to niezwykle źródło ikonograficzne o tematyce rycerskiej, a także skarbnica pięknych wzorów i motywów. Forma przedstawianych na tej tkaninie wydarzeń szczególnie dobrze przemawia do młodych uczestników warsztatów, nawiązując do formy narracji stosowanej współcześnie w komiksie. Tkanina wykonana jest prostą a bardzo efektowną techniką hafciarską, rzadko

stosowaną współcześnie. Dodatkowo stała się już motywem pojawiającym się co jakiś czas w modzie (np. na sukniach empirowych z początku XIX wieku pojawiały się pionowe pasy zdobień nazywanych haftami królowej Matyldy, zainspirowane właśnie tkaniną z Bayeux [Boucher 2008]; wykorzystywana jest także we współczesnej popkulturze, np. w filmie *Robin Hood. Księżę złodziei* z 1991 roku w reżyserii Kevina Reynoldsa. Marion – bohaterka filmu – w jednej ze scen haftuje fragment wzoru z tkaniny z Bayeux). Wszystkie te aspekty zostały wykorzystane w prezentacji oraz podczas zajęć warsztatowych.

Podczas warsztatów posługiwano się atrakcyjnymi prądziejowymi motywami dekoracyjnymi do ozdabiania współczesnych akcesoriów. Umożliwiło to wprowadzenie do edukacji archeologicznej tematów mniej popularnych niż np. starożytny Egipt, cieszący się do tej pory największym zainteresowaniem wśród zwiedzających. Dzięki tego typu działaniom zwiedzający mają okazję przekonać się, że motywy celtyckie, peruwiańskie itp. są równie atrakcyjne, co egipskie, a historia i kultura tych ludów tak samo pasjonująca. Jednym z nadrzędnych celów archeoWZORÓW jest udowodnienie, że wzory „archeologiczne” mogą stać się obecnie tak samo popularne jak etnodesign.

Drugim podstawowym zadaniem projektu archeoWZORY, roboczo określanym jako rekonstrukcje, jest przybliżanie dawnych technik rzemieślniczych. Wiedza przekazywana jest w praktyce w części warsztatowej (omówienie ściegów hafciarskich) albo w teorii (opis techniki farbowania tkanin i nici oraz barwników do tego stosowanych). Poniżej przedstawiamy kilka przykładów sposobów prezentowania tematu stosowanych na zajęciach z cyklu archeoWZORY.

1. Wprowadzenie do użycia technik już zapomnianych

Wiele ciekawych technik rękodzielniczych nie jest szerzej znanych współczesnym pasjonatom robótek ręcznych. Zajęcia mają na celu ich przybliżenie. Na warsztatach uczestnicy poznają np. technikę tkania krajek na bardkach będącą prostą i efektywną metodą robienia pasków. Również amatorzy hafciarstwa, oprócz technik współcześnie popularnych a wywodzących się z pradziejów (np. haft krzyżykowy), mogą poznać inne, równie proste w wykonaniu, a czasem nawet bardziej efektywne techniki, jak np. ściegi hafciarskie wykorzystywane przy tworzeniu tkaniny z Bayeux albo *blackwork* (haft czarną nicią).

2. Historyczny początek współcześnie popularnych technik

Korzystając z dużego zainteresowania, jakim obecnie cieszą się niektóre techniki rękodzielnicze, można tworzyć warsztaty sytuujące je w kontekście ich historycznego początku. W ten sposób powstały „Opowieści o wełnie” oraz „Wyprawa po owcze runo”. Obydwie lekcje pokazują dzieje hodowli zwierząt dających wełnę, ich różnorodność, miejsca, w których żyją, czas w dziejach ludzkości, kiedy zostały udomowione, a następnie obróbkę wełny i jej wykorzystanie. Uczestnicy poznają różne zajęcia związane z obróbką runa owczego (przędzenie nici, tkanie na krośnie i na bardku) oraz filcowanie, które jest teraz niezwykle modnym rękodziełem (il. V).

3. *Rozwój technik – wynalazki ludzkości*

Celem zajęć jest również przedstawienie rozwoju technik – wynalazków ludzkości aż do współczesności. Przykładem tego jest lekcja „Opowieści o Lnie”. Uczestnicy, oprócz wiedzy dotyczącej obróbki lnu, a następnie produkcji tkanin lnianych, otrzymują również pełną informację na temat tego, w jaki sposób zmieniały i udoskonalały się narzędzia, np. krosno (pierwsze krosna pionowe, proste krosna poziome, krosna poziome ułatwiające uzyskanie przesmyku – znane z muzeów etnograficznych, współczesne krosna z fabryk tekstylnych). Takie ujęcie tematu udowadnia, że między starożytnymi a współczesnymi technikami zdobniczymi nie ma przepaści, że te drugie pochodzą od pierwszych i są ich zrozumiałą kontynuacją.

4. *Przedstawianie nowoczesnego użycia technik prądziejowych*

Istnieją techniki rękodzielnicze, które do dziś stosowane są w niemal niezmienionej formie. Zajęcia z cyklu archeoWZORY nie tylko przedstawiają ich prądziejowe początki, ale również mogą zainspirować do własnej twórczości i nowego ich użycia. Przykładem takiego działania są np. warsztaty plecionkarskie. Na zajęciach uczestnikom przekazywana jest wiedza na temat początków tej techniki, przyczyn jej powstania, przedmiotów, które przez wieki były wykonywane za jej pomocą, oraz gatunków wykorzystywanych w tym celu roślin. W części praktycznej uczestnicy uczą się przeplatania wiklinowych, wierzbowych gałązek, poznają też metody ich przygotowywania, a także rozmaite sposoby wykorzystywania wikliny w nowy sposób (np. konstruowanie karmników dla ptaków). Nauka plecienia wikliny stała się również podstawą do stworzenia lekcji, podczas której w części warsztatowej dzieci wykonywały model wiklinowych wozów – zabawek (il. VI).

5. *Narzędzia używane dawniej – zabawki kreatywne*

Prądziejowe rękodzielnictwo może być również wspaniałym źródłem inspiracji dla tworzenia w łatwy i tani sposób zabawek kreatywnych. Uczestnicy korzystają na warsztatach ze sprzętów wykonanych w prosty sposób, np. krosien i bardek (il. VIII). Sprzęty te można wykonać z pomocą rodzica w domu, aby kontynuować zabawę.

Opisane powyżej rodzaje prac warsztatowych towarzyszących zajęciom edukacyjnym można dostosowywać do wieku uczestników, mogą to być zajęcia dla grup lub odbiorców indywidualnych, a interdyscyplinarność podejścia do edukacji archeologicznej umożliwia rozbudowanie oferty edukacyjnej o nowe, niepowtarzalne elementy. Gwarantuje także możliwość dostosowania się do wymagań programu kształcenia i pozwala na wykorzystywanie pojedynczych zabytków czy fragmentów ekspozycji w różnorodnych narracjach.

Bibliografia

- Boucher F., 2008, *Historia mody*, Warszawa.
- Majewski P., 2001, *Muzeum jako instytucja komunikacji społecznej*, <http://www.nimoz.pl/pl/wydawnictwa/warto-przeczytac-1/artykuly/muzeum-jako-instytucja-komunikacji-spoecznej> [dostęp: 6.06.2016].
- Markowski M.P., 2013, *Ekspozycja świata*, „Tygodnik Powszechny”, 31 (3343), 4 sierpnia.
- Rottermund A., 1991, *Problemy muzealnictwa w świecie współczesnym*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Opuscula Musealia” 5, s. 29.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 30 sierpnia 2012 r.), załącznik 2, s. 37–86.
- Rud M., 1992, *Der Teppich von Bayeux und die Schlacht bei Hastings 1066*, Kopenhagen.
- Skutnik J., 2013, *Rodziny w muzeum – wybrane obszary analizy*, <http://www.edukacjamuzealna.pl/artykuly.aspx> [dostęp: 12.11.2013].